

ઉપાધ્યાયશ્રીક્ષમાકલ્યાણગણિકૃત શ્રી જૈન તીર્થાવલી દ્વાત્રિંશિકા

સં. મુનિ સુયશચન્દ્ર-સુજસચન્દ્રવિજયૌ

તીર્થમાલ્યા સ્તવન-

તીર્થમાલ્યા (તીર્થાવલી) અને ચૈત્યપરિપાટી એટલે તીર્થયાત્રાસમ્બન્ધી ઐતિહાસિક વા અન્ય માહિતી આપનાર મહત્વના સ્તોત્ર. બન્ને પ્રકારની રચનાઓ માટે પૂ. મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજીએ ‘પાટણ ચૈત્ય પરિપાટી’ ગ્રન્થમાં સરસ સમજણ આપી છે. જોઈએ (વાંચીએ) એમના જ શબ્દોમાં-

“તીર્થમાલ્યાસ્તવનોનું લક્ષણ એ હોય છે કે પોતે ભેટેલા-સાંભળેલા કે શાસ્ત્રોમાં વર્ણવેલા નામી-અનામી તીર્થોના ચૈત્ય વા પ્રતિમાઓનું વર્ણન, તેનો સાચો વા કલ્પિત ઇતિહાસ, તેનો મહિમા અને તે સમ્બન્ધી બીજી બાબતોનું વર્ણન કરવા પૂર્વક સ્તુતિ વા પ્રશંસા કરવી. આચારાઙ્ગ નિર્યુક્તિ અને નિશીથર્ચૂર્ણમાં થયેલા તીર્થોની નોંધ તે આજકાલની તીર્થમાલ્યાનું મૂલ્ય સમજવું જોઈએ.

ચૈત્યપરિપાટીસ્તવનોનું લક્ષણ એ હોય છે કે કોઈપણ ગામ કે નગરની યાત્રાના સમયમાં ક્રમવાર આવતાં દેરાસરોનાં નામ, તે તે વાસનાં નામ, તેમા રહેલી જિનપ્રતિમાઓની સંખ્યા વગેરે જણાવવા પૂર્વક મહિમાનું વર્ણન કરવું તે.....”

પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રીક્ષમાકલ્યાણજી મહારાજે પોતે કરેલ તીર્થયાત્રાની ભાવસંભર સ્મરણા રૂપે આ કૃતિની રચના કરી હોય તેનું ‘તીર્થમાલ્યા દ્વાત્રિંશિકા’ નામ યોગ્ય છે. ‘અનંસિધં, પ્રણતાઃ, નતાઃ, વન્દે’ વગેરે પ્રયોગ પળ પૂર્વયાત્રા સ્મરણના સાક્ષી છે.

આવી પ્રાકૃત-અપભ્રંશ-સંસ્કૃત-મારુગુર્જર વગેરે ભાષાઓમાં રચાયેલી ગિરનાર-સમેતશિખર-શંત્રુજય-નાકોડા-અમદાવાદ-વાગડ-કુરુદેશ-સોરઠ-ખંભાત-બદ્રી (હિમાલય) વગેરે સ્થળો (તીર્થસ્થળો)ની તીર્થમાલ્યા ઉપલબ્ધ થાય છે. જેની સંખ્યા લગભગ ૬૦ થી ૭૦ થાય.

જૈનતીર્થાવલી દ્વાત્રિંશિકા-સાર :

પદ્ય ૧-૨માં મંગલ અને પ્રતિમાને સ્થાન આપી ૩ થી ૨૨ પદ્ય સુધી

કવિએ પોતે કરેલ શત્રુંજય, ગિરનાર, ઘોઘા, ભાવનગર, ભૃગુકચ્છ (ભરુચ), હાલાર, કંઠાલ, ગુજરાત, કચ્છ, ચંખાત, શંખેશ્વર, મરુભૂમિ (મારવાડ), ગોડીપુર, અબુંદ (આબુ), સીરોહિ, મહેવાપુર (મેવાપુર) લોદ્રવપત્તન (લોદ્રવપુર), જેસલમેર, બીકાનેર, રિણીપુર (બીકાનેર પાસે આવેલું હાલ તારાનગર તરીકે ઓળખાતું ગામ) ફલવર્દિકા (ફલવર્દિપાર્શ્વનાથ-મેડતારોડ ?) ગોડવાડ, રાણપુર (રાણકપુર), અયોધ્યા, ચન્દ્રપુરી, ચંપાનગરી (ચંપાપુરી), સમેતશિખર, રાજગૃહી, વૈભારગિરિ, વિપુલાચલગિરિ, રક્ષાચલગિરિ, સ્વર્ણગિરિ, ઉદયાચલગિરિ, પાવાપુરી, વડગ્રામ, કાકંદિ (સંભવનાથ મ.નું જન્મકલ્યાણક સ્થળ), પત્તુઆ (પત્તેહપુર ?) પાટલિપુત્ર (પટના) વગેરે તીર્થોને સ્મરણ કરીને પરમાત્માને નમસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે. પદ્ય ૨૩માં વૈતાલગિરિ ઉપર આવેલા જિનબિમ્બોને વન્દનાની ભાવના વ્યક્ત કરી છે. ભાવનગરનો ઉલ્લેખ હોવાથી ભાવનગરની સ્થાપના પછીની આ રચના હોવાનું નક્કી થાય છે.

શ્લોક ૨૪-૨૫માં જૈન પરમ્પરાનુસાર કેવા જિનચૈત્યને વન્દના કરવી તેનો ખુલાસો કરતાં આ પ્રમાણે કાર્યો છે : “શુદ્ધ આચાર્ય દ્વારા સ્થાપિત-પ્રતિષ્ઠિત હોય, શરીરમાં-પ્રતિમામાં ગુહ્ય ભાગ ગૂઢ-ન દેખાય તેવો હોય, અને આકૃતિ ખૂબ સુંદર હોય; વઢી મિથ્યાદૃષ્ટિઓ દ્વારા તેના પર માલિકી ન થતી હોય તથા સમ્યક્ત્વવાળા લોકો દ્વારા જેની ભાવપૂર્વક સેવા થતી હોય, તેવા અર્હત-ચૈત્યોનો અહીં રહેલો હું ભક્તિથી વંદું છું.

પદ્ય ૨૬માં જિનમાર્ગનું અને પદ્ય ૨૭ માં જિનપૂજાનું માહાત્મ્ય ઓછા પળ વજનદાર શબ્દથી જણાવી પછીના બે પદ્ય ૨૮-૨૯માં સ્થાપનાનિષ્કેપનો વિરોધ કરનાઓની સારા શબ્દોમાં ટીકા કરી છે. પદ્ય ૩૦ માં ભાવતીર્થ એવા અરિહંત પરમાત્માની દર્શનની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી પદ્ય ૩૧માં વીતરાગ અવસ્થા ન પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી જિનપૂજન-વન્દન-સેવનની ભાવના સ્થિર રહે તે પ્રાર્થના કરી છે.

ઉપસંહારના અન્તિમ પદ્યમાં ‘અમૃતધર્મગણીના શિષ્ય ક્ષમાકલ્યાણ ઉપા. બનાવેલ જૈન તીર્થાવલી દ્વાત્રિશિકા ભવ્ય આત્માઓની દર્શનશુદ્ધિને માટે થાઓ’ એ પ્રમાણે ઇચ્છા વ્યક્ત કરી કૃતિને પૂર્ણ કરી છે.

કર્તાપરિચય :

ઉપાધ્યાયજીના જીવનની ટૂંક નોંધ 'પુણ્યશ્રીમહાકાવ્ય' ના સર્ગ ૨માં નીચે મુજબ જોવા મળે છે.

બીકાનેર રાજ્યના કેસરદેસર નામના ગામમાં સં. ૧૮૦૧માં માલૂ ગોત્રીય શ્રેષ્ઠિને ત્યાં તેમનો જન્મ થયો. સં. ૧૮૧૨માં અમૃતધર્મગણીનું શિષ્યત્વ સ્વીકારી રાજસોમોપાધ્યાય પાસે ન્યાય, વ્યાકરણ સાહિત્ય દર્શનશાસ્ત્રની શીક્ષા મેળવી. તેમની પ્રતિભા જોઈને ગચ્છનાયકે તેમને ઉપાધ્યાય પદ આપ્યું. ગૌતમીયમહાકાવ્યની ટીકા, આત્મપ્રબોધ, પ્રાકૃતભાષા બદ્ધ શ્રીપાઠચરિત્રની ટીકા, અનેક સ્તોત્રો અષ્ટાહિકા-અક્ષયતૃતીયા-મેરુત્રયોદશી-હોલિકા વગેરે પર્વનાં વ્યાખ્યાનો વગેરે અનેક કૃતિઓની રચના તેમણે કરી. સં. ૧૭૮૩માં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો. તેમને કલ્યાણજય-વિવેકજય વગેરે શિષ્યો પળ હતા.

પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી ક્ષમાકલ્યાણજી મહારાજની અપ્રાપ્ય-અપ્રગટ કૃતિઓમાંની એક એવી આ કૃતિ શ્રી નેમિ-વિજ્ઞાન-કસ્તૂરસૂરિજ્ઞાનભણ્ડારની ૨ પાનાની આ પ્રત સ્વચ્છ અક્ષરોમાં લખાયેલ છે. સંવત્ ૧૮૪૮માં લખાયેલ છે. દરેક પાના ઉપર ૧૨ લીટી છે. દરેક લીટીમાં લગભગ ૩૫ થી ૪૫ અક્ષર છે.

ઉપાધ્યાયશ્રીક્ષમાકલ્યાણગણિકૃતા

શ્રીજૈનતીર્થાવલીદ્વાત્રિશિકા

તીર્થેશ્વરશ્રીયુતવિદ્યમાન-સીમન્ધરસ્વામિવરસ્વરૂપમ્ ।

ધ્યાત્વા હૃદન્તઃ પ્રણતામનિન્દ્યાં, સ્તોષ્યામિ તીર્થાવલિકાં પ્રસિદ્ધામ્ ॥૧॥

ચૈત્યં જિનેન્દ્રસ્ય જિનેન્દ્રતુલ્ય-મિત્યાગમોક્તિં પરિભાવ્ય સમ્યક્ ।

ક્ષેત્રે કિલાઽસ્મિન્ જિનચૈત્યમાલાં, સદ્ભાવતઃ સ્તોતુમહં યતિષ્યે ॥૨॥

સૌરાષ્ટ્રદેશે બહુસન્નિવેશે, શત્રુઙ્ગયઃ શૈલપતિર્વિભાતિ ।

તચ્છૃંગ્ગરૂપઃ પુનરુજ્જયન્તો નગોત્તમઃ સાધુસુદર્શનીયઃ ॥૩॥

તત્રાઽઽદિનાથપ્રમુખા જિનેન્દ્રાઃ, શ્રીપુણ્ડરીકપ્રમુખા મુનોન્દ્રાઃ ।

નેમીશ્વરાદ્યાઃ પ્રણતાઃ ક્રમેણ, સ્વકૃત્યસંસાધનતત્પરેણ ॥૪॥

ઘોઘાપુરે શ્રીનવચણ્ડપાર્શ્વ, ચૈત્યં ચ ભાવાન્ગરે જિનસ્ય ।

અનંસિષં શ્રીભૃગુકચ્છસંજે, યુરે પુનઃ શ્રીમુનિસુવ્રતેશમ્ ॥૫॥

हालार-कण्ठाल-सुगुर्जरत्ता-कच्छादिदेशस्य जिनालयेषु ।
 नता जिनाः स्थम्भनपार्श्वदेवा-दीन् विश्वपो नन्तुमनाः समस्मि ॥६॥
 शङ्खेश्वरे सेवितपार्श्वदेवो, मरौ च देशे नवदुर्गभूमौ ।
 गोडीपुरोद्भासकपार्श्वनाथ-मनंसिषं सत्यपुरे च वीरम् ॥७॥
 नगेऽर्बुदाख्ये वरचैत्यवृन्दे, सीरोहिकायां च पुरि प्रधाने ।
 पुनर्महेवादिपुरेष्व(षु)वन्दे, जिनेश्वरान् निर्वृतिकारिभूतान् ॥८॥
 फणासहस्रान्वितपार्श्वनाथा-दीन् पत्तने श्रीमति लोद्ववाख्ये ।
 चिन्तामणिस्वामिमुखान् जिनेन्द्रान्, श्रीजेसलाद्रावनमं सुभक्त्या ॥९॥
 बीकादिनेराख्यपुरे प्रधाने, श्रीनार्भिराजाङ्गजमुख्यदेवान् ।
 अवन्दिषि श्रीजिनशीतलेशं, रिणीपुरे नन्तुमनाः समस्मि ॥१०॥
 पार्श्वदिसार्वान् फलवर्द्धिकादौ, श्रीगोढवाडस्थितपञ्चतीर्थीम् ।
 मनोहरां राणपुरादिकं चा-ऽभजं प्रभूतार्हतचैत्ययुक्ताम् ॥११॥
 श्रीमारुदेवा-ऽजितनाथदेवा-ऽभिनन्दन-श्रीसुमतीश्वराणाम् ।
 अनन्तनाथस्य च जन्मभूमिं, पुरीमयोध्यामवलोक्य हृष्टः ॥१२॥
 जिनेन्द्रचन्द्रप्रभपादपद्मे, श्रीचन्द्रपुर्यां प्रणते प्रमोदात् ।
 वाराणसीतीर्थभुवि प्रकामं, नमस्कृताः पार्श्व-सुपार्श्वदेवाः ॥१३॥
 अथाङ्गदेशाश्रितभूमिभागे, चम्पानगर्यां वसुपूज्यसूनोः ।
 जिनस्य चैत्यं प्रणिपत्य भक्त्या, श्रीवासुपूज्येशमहं स्मरामि ॥१४॥
 श्रीबङ्गदेशे सुमनोहराणि, जिनेन्द्रचैत्यान्यभिवन्द्य मोदात् ।
 सम्पेतशैले गिरिराज उच्चै-नताऽर्हतां विंशतिरात्मशुद्धयै ॥१५॥
 देशे प्रधाने मगधाभिधाने-ऽभवत् पुरं राजगृहाभिधानम् ।
 तत्पार्श्वदेशे वरपञ्चशैलीं, समीक्ष्य चित्ते मुदितोऽस्मि सम्यक् ॥१६॥
 आद्यस्तु वैभारगिरि(ः) प्रसिद्धो द्वितीयकः श्रीविपुलाचलाख्यः ।
 रत्नाचल-स्वर्णगिरी ततो द्वौ, ततस्तत(ः) श्रीरुदयाभिधोऽद्रिः ॥१७॥
 नगेषु चैतषु पुनर्नगर्यां, श्रीवीरनाथप्रमुखान् जिनेन्द्रान् ।
 श्रीगौतमादीनाण(न् गण) धारिणश्च, नत्वाऽन्यसाधूनभवं सुपुण्यः ॥१८॥
 (त्रिभिः सम्बन्धः)

पावापुरीमध्यगतं मनोज्ञं, विमानरूपं चरमेशचैत्यम् ।

द्वितीयकं वारिगतं च सम्यग् निरीक्ष्य नत्वा च मुदा भृतोऽस्मि ॥१९॥

चैत्यं वडग्रामगतं प्रणम्य, मनोरमे क्षत्रियकुण्डघाटे ।

गिरौ च चन्द्रप्रभ-वीरमुख्यान्, चैत्येषु भक्त्या नतवानहं तान् ॥२०॥

काकन्दिकायां च पुरे विहारे, जिनेन्द्रचैत्यानि मयाऽभिवन्द्य ।

ग्रामेऽभिरामे फत्तू(तु)आभिधाने, नमस्कृता कुन्थुजिनेन्द्रमूर्तिः ॥२१॥

श्रीपत्तने पाटलिपुत्रनाम्नि, विशालनाथप्रभृतीन् जिनेन्द्रान् ।

सुदर्शनं श्रेष्ठिमुनिं च सिद्ध-मनसिषं शुद्धगुणासिहेतोः ॥२२॥

वैतादयशृङ्गादितानि भास्व-ज्जिनेन्द्रचैत्यानि च शाश्वतानि ।

अष्टापदे चाऽऽर्षभिकारितानि, समस्यहं तानपि नन्तुकामः ॥२३॥

एतानीन्द्रवज्रोपजातिच्छन्दांसि ॥ अथ शालिनीच्छन्दः ॥

ग्रामेऽरण्ये वा पुरे वा गिरौ वा, शुद्धाचार्यस्थापितानीह यानि ।

देहेऽत्यन्तं गूढगुह्यप्रदेशा-न्याकारेण प्राज्यसौन्दर्यभाञ्जि ॥२४॥

मिथ्यादृग्भिर्नाऽपि च स्वीकृतानि, समयगदृग्भिर्भावतः सेवितानि ।

अर्हच्चैत्यान्यत्र देशे स्थितोऽहं, वन्दे भक्त्या तानि सर्वाणि नित्यम् ॥२५॥

॥ युग्मम् ॥

अस्मिन् काले लेशतो विद्यमानः, काम्यः श्रीमज्जैनवाणीप्रकाशः ।

आधारोऽसावेककः प्राणभाजां, यत्सम्पर्कात् प्राप्यते शुद्धमार्गः ॥२६॥

अस्त्याऽऽधारोऽर्हत्प्रतिच्छन्द एष सौम्याकारो निर्विकारोऽद्वितीयः ।

सद्भावासिर्दर्शनाद् यस्य पुंसां सञ्जायेत प्रायशो दोषनाशः ॥२७॥

दृष्टात्मानः केचिदैदंयुगीना लोकाः पापोद्भूतमिथ्यात्वयोगात् ।

नो मन्यन्ते स्थापनां विश्वभर्तु-दुष्टैर्वाक्यैर्ये तु निन्दन्ति पूज्याम् ॥२८॥

जैनाभासास्ते हताशाः स्वकृत्ये, स्वेच्छोत्सूत्रालापिनः पापचित्ताः ।

संसारोऽस्मिन् दुर्गतौ गन्तुकामाः, सन्त्येतेषां दुर्दशां तर्कयामि ॥२९॥ युग्मम् ॥

अथ स्रग्विणीच्छन्दः ।

भावतीर्थेशितुर्दर्शनं सर्वदे-च्छामि संसारनिस्तारकारि ध्रुवम् ।

भावनिक्षेपमाधाय चित्ते स्वयं, स्थापना-द्रव्य-नामाख्यनिक्षेपकान् ॥३०॥

नन्तुमिच्छामि वन्दे भजामि त्रिधा, भावनैषैव मे सर्वदा सुस्थिरा ।

अस्तु नो यावता वीतरागादिता, स्यादिति प्रार्थये वर्द्धमानेशितुः ॥३१॥

॥ युग्मम् ॥

इत्थं गणीशामृतधर्मशीष्य-क्षमादिकल्याणविशारदेन ।

श्रीजैनतीर्थावलिका स्तुतेयं भव्यात्मशुद्ध्यै भवतादजस्रम् ॥३२॥

॥ इति श्रीजैनतीर्थावलीद्वात्रिंशिका ॥

संवत् सिद्धिवेदवसुचन्द्र १८४८ मिते चैत्रसितसप्तम्यां श्रीपाटलीपुरपत्तने
परिपूर्तिमितेयम् ॥

—X—